

Кременчуцька Спасо-Преображенська церква

На підставі літературних, періодичних та документальних джерел висвітлюються аспекти історії Спасо-Преображенської церкви (деякі з них вперше розшифровані та опубліковані). В тексті наукової роботи зібрано та проаналізовано інформацію про зовнішній вигляд церкви, її внутрішнє оздоблення.

Подано опис основних церковних предметів для богослужінь, кіотів, ікон тощо.

Досліджено та розкрито біографії священослужителів та церковнослужителів. Виявлено нові імена священників та факти з їхнього життя. Вперше зібрано та подано список та короткі біографічні дані про дияконів, дяків та псаломників з паламарями церкви.

Охарактеризовані знаменні дати Спасо-Преображенської церкви та подальша її доля до закриття. Описані спроби церковної громади відновити храм.

Ключові слова: Спасо-Преображенська церква, Кременчук, фортеця, Дніпро, священник, служителі, єпископ, освячення, престол, дзвіниця, причт, благочинний, протоієрей, псаломник, вітвар, фундамент, арочні перекриття, будівництво

В наш час гостро постає питання відновлення православної культури на фундаменті історичного досвіду попередників. Актуальність статті полягає у дослідженні історіографії зведення, церковного буття парафії, передумови закриття храму та розпуск громади Кременчуцького Спасо-Преображенського храму у контексті огляду православної історії України з кінця XVIII ст. до середини 1930-х рр., що має велике значення у відродженні національної пам'яті про втрачені храми та можливість їхнього відродження.

Основне завдання даного дослідження полягає в тому, щоб, опираючись на об'єктивний аналіз документів та спогадів відносно православної історії Кременчука, відтворити повну картину періоду існування Спасо-Преображенського храму, розкрити причини й передумови його закриття.

При роботі був проведений огляд архівних документів Полтави та Кременчука, фахової літератури, зокрема дослідження професора Дмитра Вирського, доцента Алли Лушакової, Федора Ніколайчика, Василя Бучневича та ін. Основними джерелами для написання роботи стали підшивки офіційної та неофіційної частин часопису “Полтавские Епархиальные ведомости” та адрес-календарі Полтавської губернії, що видавалися до 1917 р.

Новизна роботи полягає у спробі вперше комплексно дослідити історію і подати детальний опис храму та біографічні дані не лише священників, а й церковнослужителів Кременчуцької Спасо-Преображенської церкви. На основі протоколів допитів репресованих священників вперше відновлено історію храму після 1917 р.

За спогадами старожилів, одним з найбагатших храмів Кременчука була Спасо-Преображенська церква, історія якої нараховує декілька століть з часів козацтва. Козаки особливо шанували церковні свята Успіня Пресвятої Богородиці,

Преображення Господнього та Покрови Пресвятої Богородиці, і тому в своїх фортецях зводили храми на честь цих свят.

Дата будівництва першого храму на березі Дніпра невідома, але існує припущення, що церква постала після зведення другого кільця укріплень фортеці [1, с. 121]. Дерев’яний Спаський храм розташовувався на південь від будівель колишнього військового шпиталю, і до другої половини XVIII ст. належав до Київської єпархії [2, с. 13–14].

Про Преображенський храм раннього періоду зазначалося в зверненні (5 жовтня 1661 р.) мешканців Кременчука до іноземного офіцера російської служби Петра Дмитровича Майєра з проханням захистити їх від утисків вояків розташованого у місті полку [3, с. 39].

В 1663 р. гетьман України І. Брюховецький спалив місто за непослух. Згорів і дерев’яний Спаський храм. З часом церкву відновили [1, с. 180–181]. Цікаво, що при храмі діяла церковнопарафіяльна школа, про яку згадується в компуті та ревізії Миргородського полку 1723 р. та за ревізією 1752 р. [1, с. 418].

В 1678 р. за розпорядженням архієпископа Чернігівського Лазаря (Барановича), місцєблостителя престолу київських митрополитів, тут, як і в багатьох інших храмах, щодня підносили молитви за успіхи у війні проти турецької армії [1, с. 205].

Оскільки храм був дерев’яний, з 26 березня 1736 р. Спаську церкву на Дніпрі перебудовують за “ветхістю” [1, с. 373]. Будівництвом переймався колишній сотник Кременчука Гаврило Ілляшенко [1, с. 389]. Новий храм простояв недовго – 8 вересня 1749 р. “попущенням Божим” “до фундаменту з усіма Церковними образами” церква згоріла [1, с. 331]. За коштами на відбудову погорілої церкви кременчуцька громада звернулася за посередництва Київської митрополії до “дателей” Запорозької Січі [1, с. 373]. І вже 1 вересня 1750 р. була освячена нова дерев’яна церква на честь і пам’ять Преображення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа архієпископом Тимофієм (Щербицьким), митрополитом Київським та Галицьким [4, с. 75] (*ил. 1*).

Ил. 1. Кременчуцька Спасо-Преображенська церква на мапі 1752 р. З книги Дмитра Вирського Новоросія Incognita: Кременчук 1764–1796 рр.

IV. ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В XVI–XX СТ.

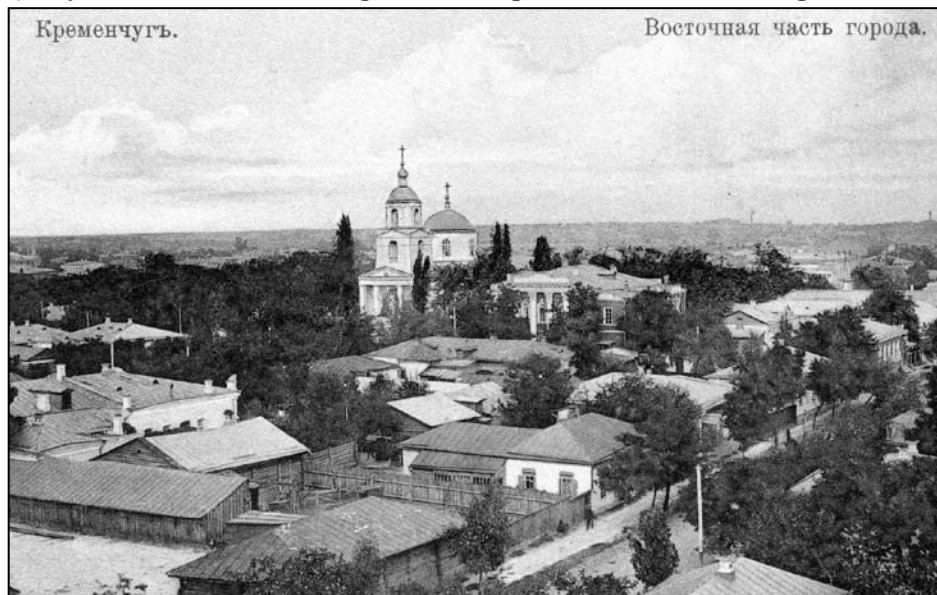
Церква Преображення була дерев'яною однокупольною з двома престолами: з півдня – на честь Казанської ікони Божої Матері та з півночі – на честь св. Йоанна Предтечі [2, с. 13–14].

З 1741 по 1772 рр. Спасо-Преображенський храм знаходився у відомстві Омельницької, потім Сорочинської протопопій, що було незручно для ведення церковних справ [5, с. 96]. Отже, за указом Святішого Синоду від 30 січня 1774 р. в п'ятикімнатній будівлі по Єкатерининській вулиці (сучасна вул. Соборна) в Кременчуці було відкрито Духовне управління, після закриття якого у 1850-х рр. тут мешкали церковно- і священнослужителі новозбудованої мурованої Спаської церкви [1]. В цьому ж році, за пропозицією київського генерал-губернатора Новоросійської губернії Ф. Воейкова, Спасо-Преображенський храм призначено соборним. В такому статусі він перебував до 1785 р. [4].

9 вересня 1775 р. Преображенська церква причислена до Слов'яно-Херсонської єпархії під управлінням архієрея Євгенія (Булгариса) [6, с. 87].

В 1803 р. кременчуцькі храми увійшли до складу Полтавської єпархії. В цей час був виданий циркуляр про заборону зведення нових храмів з легкозаймистих матеріалів. І в Кременчуці починають зводити муровані храми. Рішення про побудову на пожертвування парафіян нової кам'яної Спаської церкви було прийнято 21 березня 1800 р. стараннями протоієрея Федора Варницького. Стару ж церкву через ветхістю знесли [7].

Храм будують на викупленій у генерал-поручика Гелліна ділянці в центрі міста, на головній Єкатерининській вулиці (сучасна вул. Соборна). Площа під храм складала 58×25 сажнів – цілий квартал з кам'яною огорожею навколо (іл. 2). Фундамент заклали 26 травня 1801 р. за благословення Преосвященного

Іл. 2. Східна частина м. Кременчук. Вид на Преображенську церкву. Листівка, початок XX ст.

Іл. 3. Південна частина м. Кременчук. Вид на Спасо-Преображенський храм. Листівка, початок ХХ ст.

Віктора, архієпископа Чернігівського, а 26 вересня 1804 р. за благословення Преосвященного Сильвестра (Лебединського), єпископа Переяславського, церкву було освячено (іл. 3) [2].

Преображенський храм був зведений у візантійському стилі, з широким сфероїдальним куполом та хрестом [2]. Головний корпус з прибудовами мав вигляд корабля. З усіх боків на портиках біля вхідних дверей знаходилися тамбури: на південному та північному – дерев’яні зі скляними рамами, а на західному – кам’яний, з трьома дверми, з яких головні зовнішні, дубові, відрізнялися масивністю та цікавим різьбленням. До північного вітваря була прибудована мурована паламарка [4].

Триярусна мурована дзвіниця за стилем відповідала будівлі церкви (іл. 4). Тут було встановлено 8 дзвонів, з яких найдавніший, вагою 96 пудів 36 фунтів, був подарований в 1778 р. капітаном Григорієм Келебердяном [4].

Біля південних воріт огорожі (праворуч) розташовувалася мурована каплиця, зведена парафіянами в 1868 р. на згадку про дворазове спасіння життя імператора Олександра II: 4 квітня 1866 р. та 25 травня 1867 р. В середині каплиці був дерев’яний позолочений іконостас з іконами Преображення Господнього, св. Йосипа Піснеспівця, святителя Тихона Задонського, св. Олександра Невського та ін. До цієї каплиці були прибудовані праворуч – невелика кам’яна сторожка і ліворуч кам’яна свічна лавка, збудована в 1888 р. [4].

IV. ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В XVI–XX СТ.

Всередині храм був чотирикутний з високими стінами та склепіннями над ними, що підтримувалися чотирма кам'яними колонами, дві з яких були закриті іконостасами та входили у вітвар, а дві інших розташовувалися посеред церкви. Колони слугували опорою круглого кам'яного ліхтаря з шістьма величезними вікнами, що височів над центральною частиною церкви. Ця опора замикалася вгорі широким овальним куполом [7].

До 1842 р. всередині церква була пофарбована блакитною олійною фарбою із зображенням в куполі Бога Отця і Святого Духа, а під куполом між ліхтарними вікнами – Спасителя і вселенських святителів. Але, за розпорядженням Преосвященного Гедеона, у 1904 р. всі стіни та купол вибілили вапном [4]. (Розписи були зафарбовані і залишилися там до часу перебудови колишнього будинку офіцерів під ТРК “Європа”. Як пригадують будівельники – це були залишки блакитних і кольору вохри зображень під оглядовим балкончиком, що відкрилися під ліпниною та трьома шарами штукатурки, а також з двох боків гвинтових сходів біля прожекторів залишилися зображення янголят. – *В. Ш.*)

В 1866 р. за ініціативою старости на церковну суму та пожертвування парафіян були улаштовані позолочені іконостаси біля трьох вітварів: однакової форми, дерев'яні в три яруси у римсько-візантійському стилі [7].

В головному іконостасі всі 38 ікон були в срібних та срібно-позолочених ризах. Серед них: образ Спасителя грецького письма, з вінцем, прикрашеним різнокольоровими камінцями; ікона Божої Матері в срібній ризі; храмова ікона Преображення Господнього, прикрашена ризою з фініфтою та зі срібно-позолоченим вінцем, усипаним білими стразами, встановлена в 1836 р.; ікони Стрітення Господне та Успіння Божої Матері; ікона Козельщанської Божої Матері –

Іл. 4. Дзвіниця Кременчуцької Спасо-Преображенської церкви. Листівка, початок XX ст.

точна копія з оригінального образу чудотворної ікони, в позолоченій та емальованій рамі, яку пожертвував у 1883 р. купець Іван Фатєєв; ікона святителя Миколая зі срібним вінцем, прикрашеним різнокольоровими камінцями [8]. Іконостас було оновлено за ініціативою старости церкви у 1866 р. [9].

Під час капітального ремонту в 1888 р. у нижній частині стіни по периметру всієї церкви на один сажень у висоту були розписані олійною фарбою під колір білого мармуру [4].

До 1904 р. в західній частині храму розташовувалися хори, але невдовзі їх зняли для збільшення надходження світла. Перед центральним іконостасом на солеї знаходилася витончена чавунна з мідними прикрасами решітка, пофарбована жовтою олійною фарбою. Такою самою решіткою були огорожені обидва криласи. В 1877 р. підлога була вимощена кам'яними плитами. В двох місцях за криласами під підлогою знаходилися склепи не більше сажня в ширину та глибину, обштукатурені і вибілені. Для того, щоб туди увійти, потрібно було знімати плити на підлозі над обома підземеллями [4]. (Ці склепи знов-таки були знайдені та відкриті під час перебудови Будинку офіцерів під ТРК “Європа” групою будівельників. – *В. III.*)

Біля західного входу до церкви справа та зліва під нижніми склепіннями дзвіниці знаходилися комори, в яких зберігалися запасні свічки та ін. [4]

До храму вели троє широких головних дверей, які відчинялися зсередини на паперть. В церкві було 32 вікна з подвійними рамами. Простір храму з вівтарем у довжину складав 14 сажнів 2 аршина, в ширину – 11 сажнів [4].

При храмі було два будинки для причту, жіноча та чоловіча парафіяльні школи (одноповерхова Г-подібна будівля, яка збереглася до наших днів біля ТРК “Європа”. – *В. III.*) та недільна школа. Наприкінці XIX – на початку XX ст. Закон Божий у парафіяльній школі викладав священник Кривусєв, а вчителькою письма і граматики була його донька; співу навчав псаломник, а потім диякон Жуковський [7]. Опікувався школою староста Іван Тимофійович Мойсєєв. На 1902 р. піклувальником чоловічої Спасо-Преображенської церковнопарафіяльної школи був почесний громадянин Михайло Акульшин, а жіночою школою опікувався купець Іван Богданов [10; 11].

Головний престол середньої частини храму був улаштований та освячений на честь Преображення Господнього, другий (у правому вівтарі) в ім'я Казанської ікони Божої Матері та третій (у лівому вівтарі) в пам'ять Різдва Предтечі та Хрестителя Господнього Йоанна. Іконостаси у всіх трьох частинах храму були дерев'яні, однакового малюнку, визолочені, вирізьблені в римсько-візантійському стилі. Всі три вівтаря стояли на одній лінії та відокремлювалися один від одного лише до половини колонами, що підтримували східну частину вгорі, та двома печами, що прилягали до колон. Увесь вівтарний простір вирізнявся великою кількістю світла завдяки 13 вікнам в два яруси. Головний престол був середнього розміру. На ньому – шовковий антиминос палевого кольору, виданий 19 червня 1892 р. Преосвященним Іларіоном,

єпископом Полтавським та Переяславським. За престолом розміщувалася ікона Преображення Господнього в срібно-позолоченій ризі та дерев'яній позолоченій рамі, з держаклом для носіння при хресних ходах, вставленим у спеціально влаштовану дерев'яну тумбу [4].

У боковому вівтарі Казанської Божої Матері престол був дещо менший за розміром. На ньому знаходився шовковий антимінс світло-жовтого кольору, виданий 26 вересня 1884 р. Преосвященним Іларіоном. За престолом була розміщена храмова ікона з держаклом, прикрашена срібною з позолотою ризою [4].

У боковому вівтарі Йоанна Предтечі престол таких самих розмірів. На ньому був блакитний шовковий антимінс, виданий 20 серпня 1885 р. Преосвященним Іларіоном. За престолом розміщувалася ікона св. Йоанна Предтечі, в срібній ризі та дерев'яній позолоченій рамі, з держаклом. У всіх трьох вівтарях жертovníки були дерев'яні, визолочені, з однаковими прикрасами у верхній частині кожного з них [4].

В церкві знаходилося 12 великих кіотів, 6 панікадил. Особливим було велике панікадило на 32 свічки перед головним іконостасом: з білої міді, висріблене, придбане на церковні гроші в 1875 р. Інше невелике бронзове панікадило на 12 свічок з кришталевими підвісками (у головному вівтарі за престолом), було подароване купцем Павлом Добровольським у 1879 р. [4].

У храмі привертала увагу ручний пасхальний трисвічник – срібно-позолочений, із зображеннями Гробу Господнього та Христа Спасителя, Який повстає з гробу [4].

Всього під час служб у Преображенській церкві використовувалося 11 Євангелій, серед яких одне Євангеліє розміром ін-фоліо (приблизно 50×70 см. – *В. III.*) 1701 р. видання в багатому, з обох боків та по корінцю, срібному з позолотою окладі. Оклад був зроблений на кошти колишнього старости цієї церкви Миколи Успенського та дружини унтер-офіцера Анастасії Савельєвої з її онуком Василем Лебединським в 1836 р. [8].

Окрім того, в Спаській церкві було 12 напрестольних хрестів, а також 6 потирів [8].

Привертала увагу парафіян срібна позолочена дарохранильниця на головному престолі у вигляді триярусної пірамідальної башти з витонченим готичним конусом угорі, увінчаним литим зображенням Воскресіння Христа у великому напівкруглому сяєві. По периметру були барельєфи ангелів, євангелістів, Гробу Господнього, жон-мироносиць тощо [7].

Церковна бібліотека була організована наприкінці 1820-х рр. В 1828 р. тут знаходилося лише 30 книг. Активне поповнення розпочалося з 1878 р. Вже у 1893 р. в бібліотеці було понад 700 томів 260 найменувань [8].

Архів храму переважно складався з письмових актів, книг та документів, серед яких метричні книги з 1741 р., укази з 1745 р., сповідні відомості з 1781 р., прибутково-витратні книги з 1820 р., церковні описи з 1824 р. та клірові відомості з 1833 р. [8].

З часів зведення першого дерев'яного храму історія залишила нам деякі з імен служителів.

Данило Яковлев – представник кременчуцької громади, який підписав прохання 1661 р. мешканців Кременчука уповноваженому П. Майеру про захист від утисків вояків ніжинського полковника Івана Мозиріна [5, с. 39]. Ще одна згадка про священника датується 23 червня 1662р., коли піп Данило став на чолі заколотників, які протягом 5 днів намагалися захопити замок Кременчуцької фортеці. Зазнавши поразки, разом з бунтарями Яковлев відступив за Дніпро [1, с. 174–175]. Можливо, під час придушення заколоту при цьому відступі він загинув.

В компуті та ревізії Кременчуцької сотні за 1723 р. згадується пресвітер Спаської церкви Паламар Йоанн Павлович. Майбутній духовний служитель народився в 1702 р. в сім'ї священника, кременчуцького намісника Павла Максимовича [1, с. 370]. В 1729 р. він одружився на Марфі Леонтіївні, через 10 років у них народився син Йоанн, а в 1740 р. – дочка Агапія. Останній підпис священника зустрічається в документі за 12 березня 1756 р. [12].

Разом з о. Йоанном у 1737 р. згадується також його брат – Йосип Павлович [1, с. 373]. На жаль, про цього церковного служителя відомостей поки що не знайдено.

У сповідному розписі церков Сорочинської протопопії за 1742 р. разом з о. Йоанном значений вікарний священник Василь Григор'єв (рік народження 1712). Він одружився з Анастасією Йосипівною, в 1742 р. у них народилася донька Ірина. З священником в одному будинку мешкали його батько Григорій Іванович, 1666 р. н., та мати Марія Яківна, 1697 р. н. [13].

В Спаському храмі протягом багатьох років служила ціла династія на прізвище Кадигроб. Отець Василь Кадигроб посів місце вікарного священника (і служив разом з Йоанном Павловичем в 1752 р. Його підписи в церковних актах зустрічаються з 1766 по 1789 рр. [1].

Олексій Савич – наступний настоятель храму – походив з роду кременчуцьких полковників-сотників XVII ст. Вперше про священника згадується 6 червня 1757 р. В 1759 р. ієреєм Спаського храму була заведена метрична книга, яка зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. В травні 1772 р. після відкриття Кременчуцького намісництва Сорочинської протопопії о. Олексій стає намісником [5]. Про нього казали: “въ Академіи необучавшійся, но по засвидетельствованію Сорочинской протопопіи духовнаго Правленія, канцелярскую добре ведущій”. Олексій Савич служив при храмі до своєї смерті у 1781 р. [1, с. 373].

Дещо більше інформації збереглося про життя протоієрея Євфимія Тимофійовича Савурського (1738–1813). Євфимій народився в сім'ї священника Преображенської церкви м. Кролевець Ніжинського полку. Після церковнопарафіяльної школи навчався в Харківському колегіумі, а по закінченню став дияконом Кременчуцької Преображенської церкви [14].

5 серпня 1772 р. з ініціативи генерал-майора В. Черткова о. Євфимій був переведений з Київської єпархії та висвячений у священника на місце першого намісника Дніпровської лінії Олександрівської фортеці (сучасне м. Запоріжжя) [15]. На прохання київського генерал-губернатора Новоросійської губернії головного командира Ф. Воєйкова, о. Євфимія в травні 1774 р. висвятили в Києві в сан протопопа при Кременчуцькій Преображенській церкві, де Савурський прослужив до 1790 р. [16]. У 1784 р. він згадується в рапорті Синельникова до Григорія Олександровича Потьомкіна як священник, який отримав речі з ліквідованої Покровської церкви на території Нової Січі [15]. Окрім служіння, Савурський виконував обов'язки наглядача місцевої типографії стосовно видання духовних книг [17].

Священник був видатною особистістю і користувався авторитетом, особливо його поважав князь Г. Потьомкін [15]. В червні 1790 р. князь Григорій Потьомкін звернувся до преосвященного Амвросія Катеринославського про призначення Савурського в новозбудоване м. Миколаїв, де у розпорядження священника була передана похідна церква другого фузилерного артилерійського полку, яка слугувала тимчасовим храмом. Тут о. Євфимій став першим миколаївським протоієреєм [14].

15 лютого 1792 р. священник отримав від статського радника та кавалера Михайла Леонтіївича Фалєєва ордер, яким йому визначалося прийняти церковні речі та облачення, заповідані Г. Потьомкіним миколаївському храму та привезені з ризниці домової церкви князя в Ясах. У 1794 р. храм був освячений, і настоятелем став Євфимій Савурський. Отець освячував тут перші кораблі Чорноморського флоту, збудовані на Миколаївській судноверфі [14].

Про служіння Євфимія Савурського в Миколаєві залишив спогади князь Іван Михайлович Долгорукий, якого священник супроводжував під час перебування в цьому місті. Він писав: “Собор каменный устроен при Потемкине и его иждивением во имя Григория Армянина... При нем протопоп из малороссиян по прозванию Савурской. Лет близ 70-ти, но веселый в общении и словоохотливый. Он разделяя со мною большую часть своего времени; много видел, слышал и с догадкой век прожил. Князь его выписал сюда под кров чистого неба, поставил ему камышевый храм, в нем он воскурил первое кадило перед Богом, пора было помыслить о бескровной жертве на такой земле, которая утучнена была толикими жертвами крови не агнчей, но человеческой. 20 лет слишком он при сем храме и свидетелем был славы и гроба Потемкина...”. Окрім собору, о. Євфимій правив службу в кладовищенській церкві Всіх Святих. Міський цвинтар він називав “селом Божим” [18]. Помер Євфимій Тимофійович Савурський в 1913 р., у 75-річному віці, похований на Миколаївському кладовищі [15]. На жаль, поки що місце поховання не вдалося виявити.

Протоієрей Федір Варницький поступив до Спасо-Преображенського храму на місце померлого намісника Олексія Савича в 1786 р. У 1797 р. він був возведений

у сан протоієрея та призначений першоприсутнім до Кременчуцького духовного управління, а також міським благочинним. При відкритті в 1805 р. парафіяльної школи о. Федора призначили наглядачем. Поважний пастир прожив до глибокої старості та помер в 1831 р. [4].

Священник Дмитро Кадигроб у 1789 р. посів місце свого померлого батька – о. Василя. Прослужив до своєї смерті у 1809 р., а його справу продовжив син – Никифор, який був у клірі храму всього три роки і раптово помер [8].

В храмі служив протоієрей Мойсей Добринський, який по смерті тестя Варницького в 1831 р. був призначений і прослужив до 1835 р. [19, с. 9].

Протоієрей Ігнатій Павлович Житецький, син священника, зять о. Мойсея Добринського, після закінчення семінарії в 1831 р. викладав у Переяславському духовному училищі (іл. 5). А в 1835 р. о. Ігнатій був висвячений священником Спасо-Преображенської церкви на місце тестя [20]. В 1836 р. Житецький призначений членом Кременчуцького духовного правління та благочинним сільських церков. У 1840 р. його возвели в сан протоієрея, а у 1846 р. призначили міським депутатом. Отець Ігнатій був нагороджений фіолетовою скуфією та камилавкою. Священник користувався повагою та любов'ю серед парафіян. Він виховав багато дітей, один з яких Павло Гнатович Житецький – перший історик української мови. Помер о. Ігнатій Житецький в 1855 р. [4].

Михайло Стефанович Діатолович, син дячка, зять протоієрея Мойсея Добринського, закінчив Полтавську духовну семінарію. В 1833 р. Михайло висвячений на священника до цієї церкви на друге священницьке місце. З 1865–1871 рр. він служив при соборі Кременчука, після чого повернувся до Преображенського храму, де служив до 25 квітня 1876 р. [19, с. 9].

Іл. 5. Могила священника Ігнатія Житецького

Протягом 25 років священник був законовчителем у Кременчуцькому повітовому училищі, де у 1849–1851 рр. викладав латинь. У 1845 р. о. Михайло возведений в сан протоієрея. По смерті Ігнатія Житецького в 1855 р. він був призначений на його місце настоятелем храму та членом Кременчуцького духовного управління, а 1869 р. – благочинним сільських церков [4]. Окрім цього, о. Михайло був міським депутатом та членом Кременчуцького повітового вісяного комітету. 22 березня 1875 р. Діатоловича, за його власним проханням, звільнили з посади благочинного, а церкви, що знаходилися в його відомстві, перейшли до відомства благочинного церков міста – протоієрея Успенського собору Луки Белявського [21]. Наступного року, через хворобу, Діатолович був виведений за штат [19, с. 10].

За ревну службу священника нагородили камилавкою, наперсним хрестом, бронзовим хрестом та медаллю в пам'ять війни 1853–1856 рр. Отець Михайло помер 26 листопада 1880 р. [22].

Василь Петрович Пивоваров, син священника та брат благочинного м. Гадяч протоієрея Георгія Петровича Пивоварова [23], зять протоієрея Ігнатія Житецького. Закінчив Полтавську духовну семінарію в 1851 р., а з 1852 до 1853 рр. працював учителем Роменського духовного училища. Потім за власним бажанням був призначений Священним Синодом псаломником до посольської церкви в Константинополі. Внаслідок початку воєнних дій Східної війни 1855 р. В. Пивоварова звільнили, разом з посольством він повернувся на Батьківщину. В цьому ж році В. Пивоваров хіротонісаний на священника до Кременчуцької Спасо-Преображенської церкви. У 1876 р. його призначили настоятелем на місце о. М. Діаголовича [19, с. 10].

В Спаському храмі о. Василь прослужив до 1878 р. Він був членом благочинницької ради з 1869 р. [19, с. 10].

Отець Василь був неодноразово нагороджений: 6 квітня 1865 р. – оксамитовою фіолетовою скуфією [24], у 1866 р. отримав архіпастирське благословення Його Преосвященства, а в 1874 р. – наперсним хрестом [25].

Щодо просвітницької діяльності Пивоварова: з 1858 р. він викладав Закон Божий в Кременчуцькому парафіяльному народному училищі, з 1866 р. – в жіночій прогімназії. 21 жовтня 1873 р. на його ж прохання звільнили з посади в Кременчуцькому парафіяльному училищі [26], тому що з 5 вересня 1873 р. його затвердили законовчителем при реальному училищі [25]. За сприяння Пивоварова була влаштована домовна церква цього навчального закладу.

Після завершення облаштування церкви 26 жовтня 1878 р., з о. Василя зняли обов'язки настоятеля Спасо-Преображенської церкви і призначили настоятелем Олександрівської церкви Кременчуцького реального училища, де залишався і на посаді законовчителя [27]. 15 квітня 1880 р. указом Священного Синоду о. Василь був возведений у сан протоієрея. [28]. 5 квітня 1887 р. настоятель училищної церкви був нагороджений орденом Св. Анни 3 ступеня за турботи по спорудженню дзвіниці [30].

Піклуючись не лише про благоустрій храму, а й про долю учнів, у 1903 р. о. Василь стає членом товариства допомоги нужденним учням Кременчуцького Олександрівського училища і Кременчуцької жіночої гімназії [30].

Священник Василь Пивоваров пішов з життя 21 грудня 1911 р. [31].

Василь Стефанович Зеньковський – син священника, після закінчення Полтавської духовної семінарії, у 1856 р., хіротонісаний на священника до Кременчуцької Соборно-Успенської церкви. В 1860 р. був переведений до кладовищенської церкви Всіх Святих, а в 1861 р. – до Кременчуцького Спасо-Преображенського храму третім священником (До цього часу при зазначеній церкві третього священника не було. Тепер Спаський храм став трьохклірним – з трьома священниками, дияконом та трьома псаломниками. – *В. III.*). В 1862 р.

о. Василь повернувся на службу до кладовищенської церкви. 31 липня 1877 р. Зеньковський призначений законовчителем у Кременчуцькому міському народному училищі на місце Василя Богаєвського [32]. А в 1893 р. він перебував на посаді законовчителя та требного священника при місцевому резервному батальйоні, був законовчителем в училищі Кременчуцького лютеранського товариства [8] та в міському народному жіночому училищі. За свою службу о. Василь був нагороджений камилавкою, 1 квітня 1878 р. наперсним хрестом [33] та знаком ордена Св. Анни 3 ступеня [19, с. 10].

Василь Богаєвський, син священника, після закінчення семінарії в 1869 р. висвячений на псаломника до Олександрівської церкви с. Матвіївки. Тут став законовчителем церковнопарафіяльної школи, яку сам же і відкрив. У 1871 р. о. Василь був висвячений на священника Миколаївської церкви с. Дем’янівка, і в цьому ж році його перевели до Кременчуцької Преображенської церкви на місце третього священника. А в 1872 р. Богаєвського призначили законовчителем у Кременчуцьке повітове училище [8]. У 1874 р. о. Василь був тимчасово переведений до Кременчуцького собору з правом служіння і виконання треб при церкві Всіх Скорботних Радість місцевого тюремного замку [34]. У 1876 р. Василь Богаєвський був знову переміщений до Кременчуцької Преображенської церкви на друге священницьке місце [8]. Але незабаром захворів на сухоти, від яких у 1878 р. помер [35].

За відмінно старанну і корисну службу 8 квітня 1877 р. о. Василь був нагороджений набедреником [36].

Олексій Федорович Клепачевський народився в сім’ї священнослужителя. У 1857 р. закінчив Переяславсько-Полтавську семінарію, 23 квітня 1859 р. висвячений на священника Полтавської Миколаївської церкви [8]. За пропозицією Його Преосвященства 22 квітня 1864 р. був призначений на місце брата, магістра богослов’я Миколи Клепачевського, до Кременчуцького собору [37; 38]. 21 жовтня 1873 р. затверджений законовчителем Кременчуцького парафіяльного училища на місце священника Василя Пивоварова [39]. У вересні 1876 р. Олексія Клепачевського затвердили депутатом [40].

23 січня 1878 р. отець був переведений до Преображенської церкви Кременчука на місце померлого священника Василя Богаєвського [41].

За ревну службу о. Олексій був нагороджений камилавкою, орденом Св. Анни всіх трьох ступенів, 18 квітня 1881 р. орденом Св. Володимира 3 ступеня [42], а в 1887 р. – наперсним хрестом [43].

Виконував обов’язки законовчителя: у 1873 р. в Кременчуцькому міському училищі, з 1880 р. – в Кременчуцькому трикласному училищі, де за розпорядженням директора народних училищ обіймав посаду інспектора-учителя. 19 червня 1881 р. йому була оголошена подяка від опікуна Київського навчального округу. З 1888 р. о. Олексій був законовчителем підготовчого класу місцевого Олександрівського реального училища [44, с. 156]. Неодноразово з 1876 р. йому доручали виконання обов’язків благочинного міста [45, с. 500–506].

30 жовтня 1897 р. Клепачевського затвердили на посаді голови Кременчуцького відділення єпархіальної училищної ради [45]. 6 травня 1902 р. о. Олексій був возведений у сан протоієрея [45].

Олексій Васильович Кривусев – син диякона, після закінчення семінарії із званням студента в 1867 р., наступного року був хиротонісаний на священника до Троїцької церкви смт. Гельмязова. В 1868 р. був переведений до Лубенської соборної церкви. У 1869 р. о. Олексія призначили до Покровської церкви Крюкова, а звідти, в 1878 р. – священником у Кременчуцьку Преображенську церкву [8].

Священнослужитель щиро піклувався про освіту молоді. В 1873 р. о. Олексій Кривусев обіймав посаду законовчителя у Крюківському народному училищі, у Кременчуцькому народному училищі з 1883 до 1892 рр. [25], а з 1893 р. – законовчитель та завідувач відкритих ним церковнопарафіяльної школи (з 1887 р.) [46] та недільної школи для дорослих (з 1891 р.). Кривусев також був членом благодійної ради з 1876 р. [19, с. 11]

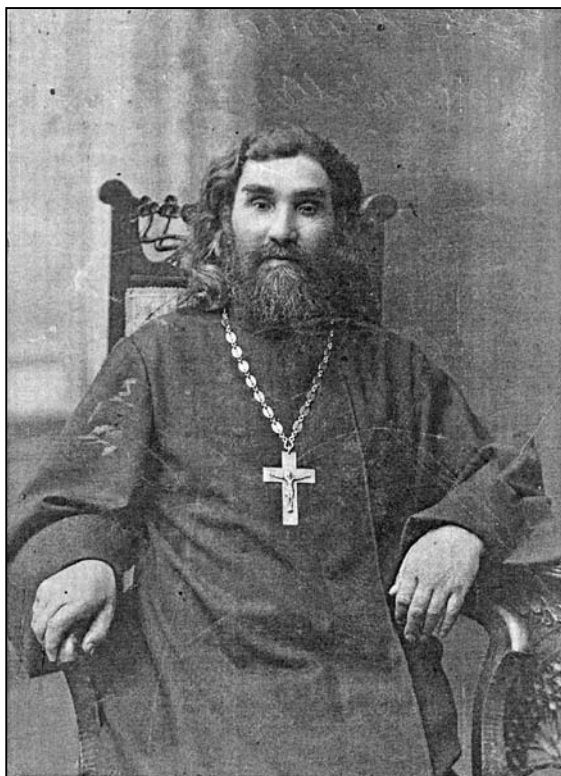
За старання в богослужінні та піклування парафією отець був нагороджений камилавкою, а до дня Святої Пасхи 1885 р. – скуфією [47].

Василь Юстинович Немченко, син священника, у 1858 р. – звільнений за власним проханням з богословського класу Полтавської духовної семінарії за сімейними обставинами. А вже в 1859 р. він був висвячений на диякона до Кременчуцького Преображенського храму. Через три роки Василь був хиротонісаний на священника Кременчуцької кладовищенської церкви, в цьому ж 1862 р. переміщений на посаду священника до Преображенської церкви цього ж міста. У 1870 р. переведений до Богоявленської церкви м. Соколки, звідти 6 жовтня 1874 р. [8] знову повернувся до Кременчуцького Преображенського храму [48; 49]. За ревну службу о. Василя нагородили набедренником [19, с. 11].

Що стосується священнослужителів більш пізнього періоду, то 22 грудня 1888 р. до Преображенської церкви був переміщений випускник Полтавської духовної семінарії, вчитель співу та музики при Роменському духовному училищі, Андрій Осипов та поставлений священником [50]. Згадки про нього знаходимо в документах 1890 р. [19, с. 11].

На початку XX ст. при Спасо-Преображенській церкві служив Григорій Кривусев, нагороджений в 1906 р. камилавкою. Схоже, він був із роду священника Олексія Кривусева, але інших даних про нього нема [19, с. 11].

З 1900 до 1916 рр. згадується священник Матвій Платонович Якубовський (іл. 6). Після закінчення Полтавської духовної семінарії Якубовський був хиротонісаний 6 серпня 1884 р. В 1901 р. о. Матвій значиться як законовчитель у чоловічій церковнопарафіяльній школі при Спасо-Преображенській церкві. Його донька Антоніна також була вчителькою цієї школи. 1 жовтня 1903 р. отець був призначений на посаду в. о. законовчителя в жіночій гімназії Е. Баберіної, а 27 серпня 1909 р. затверджений законовчителем цієї гімназії [51]. Відомо також, що у 1911 р. Якубовський викладав Закон Божий при 2-му міському парафіяльному училищі [19, с. 11].

Лл. 6. Священник Матвій Якубовський

У 1912 р. Священний Синод нагородив Матвія Якубовського орденом Св. Анни 3 ступеня [19, с. 11].

Георгій Семенович Кривусев – син С. Кривусева – народився приблизно в 1866 р., помер близько 1912 р. Георгій закінчив Переяславське духовне училище в 1880 р. та Полтавську духовну семінарію в 1888 р. 28 січня 1890 р. він отримав дияконський сан, а через два дні був висвячений на священника та направлений на друге священницьке місце при Георгіївській церкві с. Рогинці Роменського повіту [52]. Звідти переведений до Успенської церкви с. Шушвалівка Кременчуцького повіту, а 9 жовтня 1898 р. – на третє місце до Преображенської церкви Кременчука, змінивши раптово померлого двоюрідного брата (можливо, Григорія Кривусева. – *В. Ш.*) [19, с. 11].

Окрім пастирської діяльності, він займався і викладанням. В 1901 р. був законовчителем церковнопарафіяльної школи при Спасо-Преображенській церкві, в 1906 р. – законовчителем у міському парафіяльному училищі змішаного типу, в 1909 р. – законовчителем у 1-му міському парафіяльному училищі, а також законовчителем 1 благочинного округу в Преображенській чоловічій та жіночій церковнопарафіяльній школі. У 1912 р. – законовчитель 6-го міського початкового училища при Міщанській управі, де він вчителював до 24 серпня 1913 р. Г. Кривусев викладав у місцевих народних училищах, а також в 1914 р. у приватному закладі Воронянської [19, с. 12].

24 січня 1908 р. о. Георгія затвердили членом благочинної ради по відомству благочинного протоієрея Павла Васильєва. 18 березня 1915 р. затверджений на посаді духовного слідчого 1 округу Кременчуцького повіту, на якій пробув до 9 квітня [19, с. 12].

За свою ревну працю в служінні Церкві Христовій Георгій Кривусев 3 січня 1896 р. був нагороджений набедренником, 6 листопада 1899 р. – скуфією [53], 12 квітня 1906 р. – камилавкою [54] та 6 травня 1913 р. – наперсним хрестом [19, с.11].

Серед інших служителів церкви відомі декілька імен дияконів та псаломників. Так, до 1863 р. дияконом Спаської церкви був Олександр Деменовський [55]. На

його місце, за проханням парафіян, перевели диякона Полтавського кафедрального собору Олександра Васильовича Савченко [56]. Разом з ним (почергово, через седмицю) з 20 листопада 1873 р. до 30 квітня 1875 р. служив колишній диякон Преображенської церкви м. Говтви Кобеляцького повіту Василь Євстаф'єв, переведений до Преображенської церкви Кременчука на вакансію псаломника на тих самих умовах, як до цього попередній диякон [57]. Згодом його призначили псаломником до Успенської церкви с. Петрівки Костянтиноградського повіту [58]. З 1892 р. – псаломник Спаського храму Жуковський.

10 липня 1894 р. був висвячений на диякона Преображенської церкви Кременчука псаломник Церкви Христової Полтавського архієрейського дому Василь Андрійович Стрельченко [59].

В 1899 р. згадується диякон Йоанн Васильович Стефанович [19, с. 12].

З 1900 р. дияконами були Кіндрат Онимфорович Іляшевич та Митрофан Федорович Квасьяненко. Останнім відомим дияконом Спаської церкви був Феодосій Вакулинський, котрий служив тут з 1915 р. [19, с. 12].

Одним з перших дячків дерев'яного Спасо-Преображенського храму на березі Дніпра був Григорій Семенов (рік народження 1697), одружений на Ірині Іванівній (рік народження 1701). Йому допомагав піддячий Стефан Федоров (рік народження 1712). Про них згадується в сповідному розписі 1742 р. На жаль, імена інших церковнослужителів до другої половини XIX ст. поки що невідомі [13].

В “Полтавских Епархиальных ведомостях” до 8 серпня 1867 р. в. о. дячка при Спасо-Преображенській церкві Кременчука значиться Стефан Чаловський [60]. До 18 жовтня 1870 р. дячком був Михайло Черняхівський, який після звільнення за штат з 26 жовтня виконував обов'язки псаломника при богослужінні та требах у церкві Кременчуцького тюремного замку [61]. Замість нього дячком став батько майбутнього священника Кременчуцького Успенського собору Йоанна Іваницького – Василь, який 14 грудня 1870 р. був посвячений у стихар [62].

Одним з перших паламарів Спаського храму був Даниїл Яковлев (рік народження 1719), нащадок одного з перших настоятелів Кременчуцької Спасо-Преображенської церкви. Його прізвище занесене до статистичних описів середини XVIII ст. Він згадується у документах 1742 р. при Спасо-Преображенській церкві [1]. Хто після нього посів місце – на жаль, невідомо.

27 вересня 1867 р. паламарем Преображенської церкви Кременчука був призначений син священника Василь Сребницький [63].

До 23 лютого 1871 р. на паламарській вакансії при Кременчуцькій Преображенській церкві був Іван Чмиховський, якого перевели до полтавського кафедрального Успенського собору.

До 1887 р. паламарем при храмі був Федір Басович [64].

Виходячи з даних сповідного розпису за 1742 р., одним з перших псаломників або “жаломщиків”, як тоді їх називали, при Спасо-Преображенському храмі Кременчука був 27-річний Андрій Андрєєв. Хто був після нього і до кінця XIX ст. – історія поки що замовчує [1].

З 9 грудня 1868 р. до 20 листопада 1873 р. служив псаломник Петро Лисенко з Христової церкви Полтавського архієрейського дому, якого пізніше направили до Архангело-Михайлівської церкви с. Вовчеріччя Кобеляцького повіту [65].

15 листопада 1873 р. в. о. псаломника Стефана Басовича відрахували з Єпархіального відомства через те, що він таємно поступив на приватну службу при залізниці, хоча перебував на добровільному утриманні парафіян після того, як у 1868 р. був звільнений за віком за штат [66].

23 вересня 1876 р. до Преображенської церкви Кременчука був направлений в. о. псаломника Соборної Христовоздвиженської церкви Кобеляк Федір Клепачевський [67].

В 1878 р. згадується в. о. псаломника Михайло Забарський [68].

Колискою для духовного зростання стала Кременчуцька Спасо-Преображенська церква для в. о. псаломника Гаврила Дубинського, який 16 квітня 1884 р. був переміщений псаломником до Успенської церкви містечка Кирилівки Костянтиноградського повіту, де його висвятили на священника [69].

Спасо-Преображенський храм став початком шляху служіння для майбутнього священника Крюківської Покровської церкви Петра Івановича Гребинського, який, будучи студентом Полтавської духовної семінарії, прослужив тут псаломником до 30 листопада 1888 р. та був звільнений з посади за станом здоров'я [70].

В 1893 р. згадується псаломник Преображенської церкви Кременчука студент Полтавської духовної семінарії Федір Житецький, син Ігнатія Житецького, котрий 1 грудня 1892 р. був затверджений викладачем Закону Божого при недільній школі грамоти в парафії соборної церкви [71].

З 17 листопада 1895 р. в Кременчуцький храм переведений псаломник Христової Вознесенської церкви Полтавського Архієрейського дому Іполит Зубков [72]. А наступного року з цього ж храму 11 лютого був направлений Митрофан Касьяненко замість вибулого Феофіла Писаренка [73].

З 1900 по 1916 рр. згадується псаломник Федір Леонтійович Мариниченко [19, с. 11].

Відомо декілька прізвищ старост Кременчуцького Спасо-Преображенського храму. Станом на 22 травня 1751 р. ктитором дерев'яної Спаської церкви був Іван Байдак. До 1862 р. старостою церкви значиться купець Василь Киктенко, який подарував храму велику поясну ікону Спасителя із сувоєм в руці, писану на полотні. В 1892 р. старостою Спаської церкви був Іван Тимофійович Мойсеев, в 1900–1905 рр. спадковий почесний громадянин Михайло Петрович Акульшин, який замовив для храму ікони святого благовірного князя Олександра Невського та Мироносиці Марії Магдалини. Після нього старостою був купець Олександр Феодосійович Золотарьов. З 1910 до 1916 р. обов'язки старости виконує Федір Михайлович Передерій. [19, с.12]

Щодо парафії Спасо-Преображенської церкви, то в 1773 р. їй належало 99 дворів, у 1776 р. – вже 111 дворів та 71 бездвірна хата. До парафії входив і хутір Кривушки (зараз с. Кривуші) [8]. Корінними парафіянами кам'яної Спаської

церкви були дрібні ремісники та торговельники міщанського стану, козаки, селяни, відставні та запасні військові й близько 15 родин купців [8].

В 1838 р. з Преображенського храму були відраховані до парафії собору понад 70 дворів з сіл Олексіївки та Кохнівки. Зменшення кількості парафіян було пов'язане також з епідемією 1830-х рр. З 1893 р. відраховано понад 500 парафіян до нової Святотроїцької церкви в Кременчуці [4, с. 126].

За статистичними даними, в 1902 р. до парафії Спаського храму належали 929 чоловіків та 945 жінок; у 1912 р. парафіян привілейованого стану – 222, міщан – 595, селян – 402, козаків – 340 [74, с. 318].

Значні зміни у церковному житті Кременчуцької Спасо-Преображенської церкви відбулися після революції 1917 р. В 1917 р. церковнопарафіяльна школа була передана до земства разом з іншими такими ж навчальними закладами. А після останнього приходу більшовиків до влади всі кременчуцькі церкви переєструвалися в надзвичайному комітеті [75].

На 1920 р. другим священником Спасо-Преображенського храму був призначений колишній настоятель тюремної церкви Микола Роменський, який прослужив тут до переведення в Кременчуцький Успенський собор у 1922 р. Наприкінці 1921 р. було видане розпорядження про передачу церковних цінностей. Спочатку для канцелярій та лазаретів церква передала лампочки. Під час голоду 1921–1922 рр. церква збирала за наказом благочинного першого округу протоієрея Кремянського Стефана Тимофійовича пожертви шляхом т. зв. “тарілочного збору” для допомоги голодуючим дітям. Окрім цього, з храму до фінансового відділу передавалися церковні речі з дорогоцінних металів. Народним центральним виконавчим комітетом на чолі з Нагайським були, також, вилучені богослужбні потири на продаж, для викупу полонених. В цей же час знімають церковні дзвони для потреб держави. Отець Микола Роменський двічі за відсутності настоятеля храму брав участь у передачі цінностей, підписуючи акти. А пізніше, під приводом оновлення, за наказом губвиконкому найцінніші ікони були передані до Кременчуцького богоугодного закладу [75].

Одним з останніх священників Спасо-Преображенського храму став Федір Олександрович Букшований, висвячений та призначений до нього в 1923 р. Полтавським архієреєм Миколою Пирським (*ил.* 7). Федір Букшований народився в 1872 р. в с. Кулішівка Роменського повіту (потім Недригайлівського р-ну) Сумської обл. в сім'ї паламаря Введенської церкви Олександра Петровича. Навчався в Полтавській духовній семінарії, де 1890 р. за успіхи у навчанні в четвертому класі був нагороджений книгою [76].

Закінчив семінарію в 1893 р., у 1897 р. Букшований значиться як дійсний студент Київської духовної академії. В 1898 р. він закінчив курс та залишився в Києві для наукової діяльності, для чого в 1898 р. йому було виплачено грошову допомогу у розмірі 25 руб. В столиці з 19-го вересня 1898 р. Федір призначений наглядачем за вихованцями Києво-Софійського духовного училища [76].

Іл. 7. Останній священник Спасо-Преображенського храму Федір Букшований. Фото під час арешту, 1937 р.

Пізніше Букшований переїхав на Полтавщину, з 4 вересня 1900 р. викладав в Олександро-Миколаївській трикласній церковно-учительській школі м. Полтави. 11 вересня 1903 р. Федір переїздить у Лубни, де викладає арифметику та географію в Лубенському духовному училищі до закриття закладу в 1918 р. У 1908 р. Феодору Букшованому надають звання колезького асесора. 1909 року він запропонував відкрити тут молодші класи семінарії. В училищі він стає довічним членом піклування [76].

Опинившись без роботи, Федір Олександрович був кілька разів арештований. Так, в 1921 р. його заарештувала Золотоніська НК та направила етапом до Кременчука. Через 10–14 днів був звільнений без пред’явлення обвинувачень.

А через кілька місяців був знову арештований в Золотоноші та направлений до Кременчука, після чого Букшованого знову відпустили без права в’їзду до м. Золотоноші [77].

Мешкаючи в Кременчуці, Федір шукає роботу, підробляє приватними уроками. В 1923 р., як згадувалося вище, Букшований був висвячений на священника Спасо-Преображенського храму [77].

В Кременчуці, 17 лютого 1924 р. він стає на чолі Йоанно-Предтеченської релігійної громади [78] (За новими законами, віруючі могли створювати свої громади без санкції церковної ієрархії, лише зареєструвавши свій статут в органах місцевого самоврядування. Це було дуже вигідно для представників української автокефальної церкви, які своєї ієрархії не мали. – В. Ш.)

В Статуті цієї громади було вказано, що організація створена з метою здійснення богослужіння українською та церковнослов’янською мовами (хоча сам Федір Букшований був російськомовним. – В. Ш.). Списки членів громади передавалися до управління Кременчуцького виконкому. Досить дивним було те, що третина членів Йоанно-Предтеченської громади виявилися неписьменними, і підпис за них проставив кременчужанин Федір Петрович Лебедев. В одному з пунктів основного документа громади зазначено, що громада та храм можуть бути закриті за постановою виконкому або НКВС, а також внаслідок арешту частини членів громади [19]. І ймовірно, що так воно і трапилось, адже у 1926 р. громаду розганяють, священника звільняють, а храм закривають, вирішуючи його подальшу долю (іл. 8, 9).

*Іл. 8. Демонстрація по центральній вулиці Кременчука.
Вид на Спасо-Преображенську церкву. Фото, 1935 р.*

Іл. 9. Вид з дахів на Преображенський храм. Фото, 1926 р.

Щодо о. Федора, 2 серпня 1937 р. він був заарештований [77], 23 вересня засуджений Особливою трійкою при УНКВС Харківської обл. за ст. 54-10 УК УРСР до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок було виконано 27 жовтня цього ж року в Полтаві. І лише 8 червня 1989 р. священник був посмертно реабілітований [79, с. 339].

В 1936 р. будівлю Спасо-Преображенського храму було майже повністю зруйновано. Цеглу використали для парасету навколо скверу Міжнародного юнацького дня, а будівельним сміттям засипали болото на Сінній площі [20, с. 44]. Доля ікон та стародруків і досі залишається невідомою. Не можна виключати, що вони були спалені на площі під час “безбожної п’ятирічки”.

До початку Другої світової війни на місці напіврозібраного храму почали ладнати Будинок офіцерів, але закінчити будівельні роботи не встигли. Під час війни будівля горіла, що підтверджують фотографії (іл. 10). У повоєнний період споруду відновили і дещо перебудували. А в 1953 р. встановили нову огорожу (іл. 11). Тут проводили культурно-масові заходи, влаштовували кінопокази, а на другому поверсі розташовувалася музична школа. Певний час тут квартирував кінотеатр “Більшовик”. В актовій залі відбувалися партійні збори та антирелігійні лекції [19].

Поступово фінансування на утримання Будинку офіцерів зменшувалося, і в 1990-х рр. він мав жалюгідний вигляд. 10 листопада 1990 р. віруючі написали

Іл. 10. Кременчук у вогні. Будівля з колонами – колишнє Духовне управління.
Фото, 1943 р.

*Іл. 11. Будинок офіцерів на місці колишньої Спасо-Преображенської церкви.
Фото, 1959 р.*

звернення до Кременчуцького виконкому про передачу релігійній громаді Будинку офіцерів на вул. Леніна, 7 (сучасна вул. Соборна), який практично стояв пустою, але від керівництва міста отримали відмову [78].

29 січня 1998 р. була зареєстрована нова громада Преображенської церкви за № 45. Богослужіння проводилися в молитовному будинку на вул. Пушкіна, 2, де служив протоієрей Володимир Миронов, а керівником релігійної організації виступала Кивирева Надія Ларіонівна [74, с. 318].

В 2002 р. голова Кременчуцького будівельного комбінату Григорій Васильович Брижаха оголосив Кременчуцькій православній громаді про бажання закласти тут храм на честь Георгія Побідоносця. На місці майбутнього храму почали служити молебні, замовили аналої та підсвічники, встановили хрест. Але ідея не була втілена у життя [80]. А хрест з місця не збудованого храму встановили на могилі протоієрея Йосипа Односума на Крюківському кладовищі.

Один із величних храмів Кременчука протягом існування завжди привертав увагу своєю зовнішньою та внутрішньою привабливістю та багатством старовинних ікон й дорогоцінних церковних речей. В період “безбожної п’ятирічки” органи НКВС вирішили зруйнувати культову споруду через її розташування в центрі міста й політичні настрої служителів та парафіян. Зараз про храм залишилися окремі згадки серед архівних та періодичних документів, які були зібрані,

проаналізовані, доповнені новою на даний час інформацією, проведені глибокі дослідження щодо біографій служителів церкви. Все це подано комплексно в цій роботі. Можливо, громадськість зверне увагу на історичну значимість місця розташування Спасо-Преображенського храму і буде вирішено питання увічнення його історії.

1. Вирський Д. “Українне місто”: Кременчук від заснування до року 1764-го. Київ, 2011. 681 с.
2. Бучневич В. Е. Кременчук и посад Крюков. Полтава, 1891. С. 13–14.
3. Николайчик Ф. Д. Город Кременчук. Санкт-Петербург, 1891. С. 212.
4. Полтавские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). Часть неофициальная. 1893. № 4.
5. Вирський Д. Новоросія Incognita: Кременчук 1764–1796 pp. (матеріали з історії регіональної столиці). Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 214 с.
6. Записки Одесского общества истории и древностей. 1853. Т. 3.
7. Ширай В. Фаворский свет (К юбилею освящения каменной Спасо-Преображенской церкви города Кременчуга в 1804 году (1 часть) // Вісник Кременчуцької єпархії. 2019. № 8 (68). С. 10–12.
8. ПЕВ. Часть неофициальная. 1893. № 5.
9. ПЕВ. Часть неофициальная. 1866. № 22.
10. ПЕВ. Часть неофициальная. 1892. № 10.
11. ПЕВ. Часть неофициальная. 1892. № 19.
12. Центральний державний історичний архів, м. Київ (далі – ЦДІАУ, м. Київ). Ф. 127. Оп. 1020. Спр. 1819. Арк. 21.
13. ЦДІАУ, м. Київ. Ф. 127. Оп. 1017. Спр. 1. Арк. 46–47.
14. Макидонов А. В. Днепровская пограничная линия в документах середины 1770-х – начала 1780-х гг. Запорожье: Кругозор, 2016. 516 с.
15. Кухар-Онышко Н. А. Савурский Евфимий Тимофеевич // Николаевцы: энциклопед. слов. Николаев: Возможности Киммерии, 1999. С. 293.
16. Об учреждении Протопопии в Кременчуге, как в главном городе Новороссийской губернии // Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии: Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Екатеринослав: Типография Я. М. Чаусского, 1880. Вып. 1. 585 с.
17. История Елисаветградского печатного дела. URL: <http://old.uc.kr.ua/fresh486/>.
18. Славны бубны за горами или путешествие мое кое-куда 1810 года. соч. князя И. М. Долгорукого. Москва: Издание Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете, 1870. 355 с.
19. Ширай В. Фаворский свет (К юбилею освящения каменной Спасо-Преображенской церкви города Кременчуга в 1804 году (1 часть) // Вісник Кременчуцької єпархії. 2019. № 10 (70). С. 9–12.
20. Лушакова А. М., Евселевский Л. И. Улицами старого Кременчуга. Кременчук: Кременчук, 2001. С. 44.
21. ПЕВ. Часть официальная. 1875. № 8.
22. ПЕВ. Часть официальная. 1881. № 1.
23. Адрес-календарь: Справочная книжка Полтавской губернии на 1890 год. / сост. Д. А. Иваненко. Полтава: Типография Л. Фришберга, 1890.

IV. ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В XVI–XX СТ.

24. ПЕВ. Часть официальная. 1865. № 2.
25. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1890 учебный год. Полтавская губерния. Киев: Типография Т-ва И. Н. Кушнерев, 1890.
26. ПЕВ. Часть официальная. 1873. № 20.
27. ПЕВ. Часть официальная. 1878. № 22.
28. ПЕВ. Часть официальная. 1880. № 10.
29. ПЕВ. Часть официальная. 1887. № 11.
30. Адрес-календарь: Справочная книжка Полтавской губернии на 1904 год. / Издание Полтавского Губернского статистического комитета. Полтава: Типо-литография Губернского Правления, 1904. С. 26.
31. ПЕВ. Часть официальная. 1911. № 3.
32. ПЕВ. Часть официальная. 1877. № 17.
33. ПЕВ. Часть официальная. 1879. № 13.
34. ПЕВ. Часть официальная. 1874. № 22.
35. ПЕВ. Часть официальная. 1878. № 4.
36. ПЕВ. Часть официальная. 1877. № 9.
37. ПЕВ. Часть официальная. 1864. № 10.
38. Адрес-календарь: Справочная книжка Полтавской губернии на 1907 год. / Издание Полтавского Губернского статистического комитета. Полтава: Типо-литография Губернского Правления 1907. С. 18.
39. ПЕВ. Часть официальная. 1873. № 20.
40. ПЕВ. Часть официальная. 1876. № 20.
41. ПЕВ. Часть официальная. 1878. № 4.
42. ПЕВ. Часть официальная. 1881. № 12.
43. ПЕВ. Часть официальная. 1887. № 8.
44. Адрес-календарь: Справочная книжка Полтавской губернии на 1898 год. / сост. Д. А. Иваненко. Полтава: Типо-литография Губернского Правления, 1898.
45. Кременчугский градской Успенский собор // ПЕВ. Часть неофициальная. 1871. № 13.
46. ПЕВ. Часть официальная. 1887. № 15–16.
47. ПЕВ. Часть официальная. 1885. № 8.
48. ПЕВ. Часть официальная. 1874. № 21.
49. ПЕВ. Часть неофициальная. 1893. № 3.
50. ПЕВ. Часть официальная. 1888. № 2.
51. ПЕВ. Часть официальная. 1909. № 32.
52. ПЕВ. Часть официальная. 1890. № 4.
53. ПЕВ. Часть официальная. 1899. № 34.
54. ПЕВ. Часть официальная. 1906. № 15.
55. ПЕВ. Часть официальная. 1863. № 18.
56. ПЕВ. Часть официальная. 1863. № 13.
57. ПЕВ. Часть официальная. 1873. № 14.
58. ПЕВ. Часть официальная. 1875. № 10.
59. ПЕВ. Часть официальная. 1894. № 15.
60. ПЕВ. Часть официальная. 1867. № 17.

61. ПЕВ. Часть официальная. 1870. № 22.
62. ПЕВ. Часть официальная. 1870. № 1.
63. ПЕВ. Часть официальная. 1867. № 21.
64. ПЕВ. Часть официальная. 1887. № 11.
65. ПЕВ. Часть официальная. 1868. № 3.
66. ПЕВ. Часть официальная. 1873. № 14.
67. ПЕВ. Часть официальная. 1876. № 20.
68. ПЕВ. Часть официальная. 1878. № 23.
69. ПЕВ. Часть официальная. 1884. № 12.
70. ПЕВ. Часть официальная. 1888. № 1.
71. ПЕВ. Часть официальная. 1893. № 1.
72. ПЕВ. Часть официальная. 1895. № 24.
73. ПЕВ. Часть официальная. 1896. № 7–8
74. Полтавіка: Полтавська Енциклопедія: у 12 т. Полтава: Вид-во “Полтавський літератор”, 2009. Т. 12: Релігія і церква / гол. ред. О. А. Білоусько; редкол.: Ю. М. Варченко, А. М. Киридон, В. О. Мокляк, Т. П. Пустовіт, В. М. Ханко, С. В. Хорев.
75. Архів УСБУ Полтавської обл. Спр. 1539-с.
76. Архів Кременчуцького краєзнавчого музею (далі – КрКМ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 661.
77. Архів УСБУ Полтавської обл. Спр. 13320-с.
78. КрКМ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 662.
79. Гришко Л. В. Хотілося б усіх поіменно назвати... Кременчук, 2017. С. 339.
80. КрКМ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 345.

SUMMARY

Shyrai Victoria

Church of the Holy Transfiguration in Kremenchuk

The analysis of historical, cultural and architectural aspects of the Church of the Holy Transfiguration in Kremenchuk is presented. The information is given according to literary, periodicals and documentary sources (some of them appear in scientific research for the first time). The first references to the temple, its status and affiliation in different periods to different dioceses are collected. The background of the construction of the stone temple of the Transfiguration of the Lord is revealed. The facts about the appearance of church, its fence, chapel and bell tower, as well as details of interior decor are collected and analyzed. A parallel is drawn between the Transfiguration Church with a discovery during the construction work in the building of the shopping and entertainment centre “Europe”.

Altars, iconostases, icon cases, chandeliers are described in detail. Information on church subjects for worship as well as on icons that attracted the most attention and had the greatest value in church books is provided. It is determined that the church was really much more ornate compared to other Kremenchuk temples.

The data on the institutions built of the temple (archive, library, parish schools and houses for the clergy) is collected.

The information about the biographies of some particular priests, deacons, psalmists, their education, previous place of service, marital status, merit, educational, church and social activities, as well as the last years of life is researched from different sources. It is stated that for some clergymen, the Transfiguration Church was the beginning of service to God.

IV. ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ В XVI–XX СТ.

A list of churchwardens and their main merits is given. Statistical data of the number of congregation and classification the temple in 1773, 1776, 1838, 1893, 1902 and 1912 are submitted.

The main changes after the revolution of 1917 are described: re-registration in the emergency committee, transfer of church values, collection of donations during the famine for starving children in 1921–1922 and etc.

The schism within the church is described. The attempt to analyze the prerequisites and reasons for the formation of a new church community is made. Basic information on the structure of the community, its functions, rights and obligations is provided. The analysis of this phenomenon and its significance for closing of the church is done. The detailed biography of the head of the schismatic community is traced.

The fate of the temple closing, as well as the history of the House of Officers in its place, is briefly investigated.

The attempt of the community, named in honor of the Holy Transfiguration to return the place of worship and to convert the House of Officers into a church is considered. Information about the attempt to allocate the territory of the former church as a new church in honor of St. George the Victorious is given.

It is found out that one of the magnificent temples of Kremenchuk throughout its existence had always attracted the attention of both parishioners and clergymen because of its external and internal appeal and the wealth of wonderful icons and church things. It is substantiated that, through the creation of the new church community at the Church of the Transfiguration and the beginning of the split, the church attracted the attention of the NKVD (The People's Commissariat for Internal Affairs), who during 1930th finally decided to destroy the cult building due to its location in the city center and the political attitude of mists and parishioners.

Data from various literary, scientific, and periodicals is collected, analyzed, supplemented with new information at present, in-depth studies on the biography of church ministers are conducted and are presented in a comprehensive manner. It is expressed conviction that according to the results of this work, the public will pay attention to the historical significance of the location of the Church of the Holy Transfiguration in Kremenchuk and in some way will be able to solve the question of immortalization of its history.

Keywords: the Church of the Holy Transfiguration, Kremenchuk, fortress, the Dnipro river, priest, clergymen, bishop, consecration, throne, church bell tower, the parish clergy, rural dean, archpriest, psalmist, altar, foundation, arched ceilings, building